

Hoe oud is de Olympische gedachte?

Heleen Sancisi-Weerdenburg

Mythe of erfgoed?

11

Op het podium staan drie forse atleten met ontbloot bovenlijf. In het midden naderen drie officials, grijsaards met baarden, het erepodium. Ieder van hen is voorzien van een kussen met daarop een lauwerkrans. Geheel rechts is een schilder bezig iets op een vaas af te beelden.

Deze scène is moeiteloos te herkennen als een ceremonie protocolaire na een sportwedstrijd. Het is ook niet lastig te zien dat hier sport in de oudheid is bedoeld: de prijsuitreikende oude heren zijn gekleed in een soort gedrapeerde lakens en op de kussentjes liggen geen medailles, maar lauwerkransen; aan de getekende straaltes is af te leiden dat in ieder geval de eerste prijs van glimmend metaal was. De atleten hebben kleurige korte rokjes aan. Maar wat doet die vaasschilder in de rechterhoek?

De scène komt uit *Asterix en de Olympische Spelen* (Nederlandse editie 1981) van het duo Goscinny en Uderzo. Onze kleine Gallische vriend heeft zojuist meegedaan aan een wedloop van twintig stadia, maar is, bij gebrek aan toverdrank (doping is immers verboden), door de veel sterkere Spartanen geklopt. Een pagina eerder vinden we een plaatje van de delegatie uit Sparta die het stadion binnenmarcheert met ook al korte rokjes aan: het nationale sportpakje.

De vaasschilder staat met het penseel in de aanslag: de vaas is nog blanco. Hij roept de overwinnaars toe: "Even stil staan, graag, heren!". Hij zal de winnaars portretteren. De vaas heeft een dikke buik en twee oren aan de korte hals. Het is, in vorm althans, een ruwe benadering van een Panathenaeïsche prijsamfoor, het soort vaas dat winnaars bij deze Atheense spelen kregen uitgereikt. Het model van die vazen is eeuwen lang constant gebleven: aan een zijde is de godin Athena afgebeeld, aan de andere de wedstrijd waarbij de amfoor was gewonnen. Het was uiteraard geen

portret van de winnaar; de amforen stonden ver vóór de Spelen al klaar. De winnaar kreeg er trouwens meer dan een; hoeveel, hing af van het type wedstrijd.

Als afbeelding van een onderdeel van antieke sportwedstrijden lijkt het plaatje nergens op. Het illustreert fraai hoe ondeugdelijk de vraag is of Goscinny en Uderzo moeite deden de oudheid echt weer te geven. Ondanks een paar half- en pseudo-authentieke elementen (lauwerkransen, gedrapeerde lakens, en vaasschilder) lijkt de prent het meest op een foto van de prijsuitreiking bij moderne sportwedstrijden, waarbij de nummers een, twee en drie een prijs krijgen uitgereikt door evenzoveel hoge omes en waarbij een batterij fotografen (de vaasschilder) klaar ligt om de winnaars te vereeuwigen. Het verhaal dat het plaatje vertelt is een eigentijds verhaal, waarbij significante onderdelen in (algemeen bekende) beelden worden vertaald die aan de oudheid refereren. Die gegevens zijn uit hun context gehaald en worden de lezer gepresenteerd, met een knipoog naar diens algemene ontwikkeling.

Prof dr. Heleen Sancisi-Weerdenburg is verbonden aan de Universiteit Utrecht en doceert Oude geschiedenis en antieke cultuur.

Panathenaeïsche amfoor met hardlooppwedstrijd.

Wat de wetenschap ervan denkt, doet voor de beide auteurs niet ter zake.

Deze bewering kan aan de hand van talloze voorbeelden uit *Asterix* worden gestaafd. De kleine Galliërs en zijn dikke vriend treden op in een twintigste eeuwse verhaal, waarbij de gegevens uit de oudheid niet meer zijn dan de inhoud van een verkleedkist. Hoe aantoonbaar 'echt' de plaatjes op onderdelen ook mogen zijn - en vaak is er een grote dosis optimisme of naïviteit voor nodig om zelfs dat aan te tonen - de samenhang tussen die onderdelen is allesbehalve oud.

Zo gaat dat overigens meestal met wat er van de antieke cultuur benut wordt voor 'recycling'. Het is geen 'herleven' van de oudheid (ook wel aangeduid met de onder classici en oudhistorici populaire term 'Nachleben'). Deze term suggereert ten onrechte dat de antieke wereld 'voortleeft', terwijl niet moeilijk te constateren valt dat die wereld echt mordsdood is. Bij gebruik van de oudheid als inspiratiebron wordt antieke elementen nieuw leven in geblazen en dat kan niets anders zijn dan eigentijds leven.

Zo ging het ook met de Olympische Spelen. In de Oudheid waren de Spelen een vijfdaags festijn dat zich afspeelde in Olympia, rond het heiligdom van de oppergod Zeus. Het hoog-

tepunt was, op de derde dag, het grote offer van honderd ossen aan Zeus. Het programma bestond uit atletiek- en paardenummers, waaronder de spectaculaire wagenraces, en boks- en worstelwedstrijden. Het oudste onderdeel van de Spelen was de stadionloop over de lengte van het stadion (ca. 200 meter). De eerste Spelen van 776 voor Christus bestonden alleen uit dat nummer. In de volgende twee eeuwen werden de meeste andere onderdelen aan het programma toegevoegd.

Wat onveranderd bleef was de omschrijving van de deelnemers: zij waren allen Grieken en mannen. Vrouwen mochten niet alleen niet meedoen, ze mochten niet eens toekijken. Teamsport was in Olympia onbekend, tenzij we misschien de hippische nummers zo zouden willen zien: de paarden werden niet door de eigenaar bereden, maar deze kreeg wel de prijs. Alleen de eerste prijs was overigens van belang, nummer twee en volgende hadden gewoon verloren. Behalve bij de paardenummers: hier leverden volgende plaatsen ook een eervolle vermelding op, als tenminste ook de eerste plaats al was behaald.

Het sprak tot de fantasie van latere navolgers van de Olympische gedachte dat de strijd ging om de eer alleen: materieel gewin was er in Olympia zelf niet te behalen. De krans, gesneden uit

een aan Zeus gewijde olijfbloem, leverde wel voortdurende roem, maar geen bestendig aandenken op. Toch was er in de Griekse wereld geen sprake van echt amateurisme. Een overwinning in Olympia (of bij een van de andere 'kransspelen' die met dezelfde formule werkten, de Pythische Spelen te Delphi, de Nemeïsche Spelen in Nemea en de Isthmische in Corinthen) leverden uitnodigingen op voor meer opleverende evenementen, en een overwinnaar werd doorgaans in zijn vaderstad uitgebreid geëerd.

Een aardige voetnoot: toen het NOC voor Atlanta discussieerde over wel of niet geldelijk belonen van medaillewinnaars bij de Spelen, en in zijn maag zat met deze 'Olympische gedachte', kon chef de mission André Bolhuis een artikel van H. Pleket inbrengen, waarin zonneklaar werd aangetoond dat ook in de oudheid weliswaar niet op de Spelen, maar wel aan de Spelen werd verdiend. Het NOC ging overstag: net als in de oudheid zouden medailles in Atlanta worden beloond met een geldprijs bij thuiskomst.

Er is veel gespeculeerd over de oorsprong van het verschijnsel sport bij de Grieken. Mogelijk had sport (overigens niet een Grieks, maar een Engels woord) iets te maken met training voor het oorlogsbedrijf. Waarschijnlijk was ook het met enige regelmaat vaststellen van de 'pecking order' van belang. Zeker had de Griekse sport een nauwe samenhang met godsdienst: volgens een recente theorie vormen de wedstrijden de "ritual sacrifice of physical energy" (D. Sansone, *Greek Athletics and the Genesis of Sport*, 1988).

Hoe dit ook zij, van invloed voor het langdurige succes van de Olympische en andere Spelen was overigens ook het belang (en het genoegen) dat Grieken schepten in lichaamscultuur, zowel actief als passief. De atleten streden naakt, met uitzondering van de deelnemers aan de wapenloop, die een uitrusting (schild en helm en aanvallend schenbeschermers) droegen. En ook de trainers waren ongekleed. Zoals de traditie wil kwam dat, omdat een moeder uit een sportfamilie ooit als (mannelijke) trainer verkleed de prestatie van haar zoon gadesloeg. Toen hij won, sprong ze enthousiast over de omheining en onthulde zo onbedoeld haar sexe. Vanaf dat moment (404 voor Christus) waren ook de trainers naakt.

Niemand heeft, voorzover ik weet, voorgesteld in dit opzicht het Griekse voorbeeld in de moderne tijd na te volgen. Lichaamscultuur was, toen de Spelen al zo'n duizend jaar oud waren, vooral de Christenen een doorn in het oog. Een edict van keizer Theodosius I in 393 maakte een eind aan alle heidense culten en festijnen. Al geruime tijd daarvoor was de glorie van Olympia tanende: de laatste geregistreerde winnaar behaalde zijn zege in 261.

Herleving

Baron Pierre de Coubertin was zeker niet de eerste moderne Europeaan die (in 1889) teruggreep naar het idee van de antieke Spelen. Al vanaf de zeventiende eeuw waren er her en der 'Olympische Spelen' gehouden, variërend van sport- en spelwedstrijden tot evenementen met een gemengd cultureel en sportief karakter. Het nieuwe aan het idee van de Franse baron was, dat hij van meet af aan uit was op een internationaal treffen en dat hij niet zozeer de vorm van de oude Spelen, als wel de 'Olympische gedachte' wilde laten herleven. Voor De Coubertin bestond die Olympische gedachte uit het belang van sportbeoefening voor de fysieke conditie van de jeugd. Zijn teleurstelling over de prestaties van de Franse jongelingen in de Frans-Duitse oorlog (1870-1871) schijnt een van de belangrijke drijfveren te zijn geweest. Competitieve sportbeoefening was bij uitstek het middel om een betere conditie te verkrijgen.

Er is uitgebreid gediscussieerd over de vraag in hoeverre De Coubertin in zijn plannen bewust dan wel onbewust afweek van de uit de oudheid bekende vorm van de Spelen. Vooral het belang dat hij hechtte aan amateurisme heeft uitvoerig aandacht gekregen. In de moderne mythe van de antieke Spelen is vooral de 'waardeloze' eerste prijs voor de winnaar beklemd. Pierre de Coubertin had overigens minder bezwaar tegen de combinatie geld en sport dan tegen sport als beroep. In zijn tijd was dat vooral het wielrennen,

dat voornamelijk door de lagere sociale groeperingen werd beoefend. Een Engelse deelnemer van Athene 1896 merkte daar misprijzend over op: "a kind of exercise, by many scarcely admitted to the domain of sport" (Robertson, *Fortnightly Review* 1896, 945).

Op het vooral in Duitsland beoefende turnen had deze Brit van goeden huize het eveneens niet begrepen. Toch werd er in Athene gefietst, over verschillende afstanden, inclusief een 'Marathon' van 87 km., en waren er verschillende turnnummers, waaronder touwklimmen. Mét geweer-, pistool- en revolverschie-

ten, zwemmen en roeien (dat niet doorging omdat het water te ruw was), allemaal sporten die in de Oudheid geen onderdeel van de Spelen waren geweest.

De oprichting van de Spelen in 1894, tijdens een congres in Parijs ging gepaard met veel antiek-Grieks vertoon. De keuze voor Athene in 1895 als eerste locatie droeg aanzienlijk aan de schijn van 'herleving' bij. Het oude Panathenaeïsche stadion werd opnieuw in marmer opgetrokken. Olympia als locatie kwam nauwelijks ter sprake: het was te overwoekerd, te klein en te

THE SPARTANS PUT PHYSICAL FITNESS FIRST: SICKLY BABIES WERE EXPOSED TO DIE, AND THE LIVING WEREN'T PAMPERED?

BOYS AND GIRLS ALIKE TRAINED NAKED IN RUNNING, WRESTLING, AND JAVELIN-THROWING. OTHER GREEKS ADMIRERED THE RESULTS."

THE BEST ATHLETES WERE SENT TO THE OLYMPIC GAMES AT ELIS, FOUNDED IN 776 B.C., AND HELD EVERY FOUR YEARS. THE SPARTANS, WHO STARTED THE OLYMPIC CUSTOM OF COMPETING NAKED, DID WELL IN THE EVENTS THEY CHOSE TO ENTER.

IN THE ORIGINAL OLYMPIC GAMES THE BOXING MATCHES WERE DECIDED ONLY WHEN ONE CONTESTANT CONCEDED DEFEAT. THIS ADDED AN ELEMENT OF MACHISMO TO THE EVENT.

THE SPARTANS, IN PARTICULAR, CONSIDERED IT AN AWFUL HUMILIATION TO SURRENDER IN ANYTHING, EVEN SPORTS.

SO THE SPARTANS WOULD SIMPLY BOYCOTT THE BOXING — UNLESS, OF COURSE, THEY WERE CERTAIN TO WIN."

Literatuur

M.I. Finley & H.W. Pleket, *Olympische Spelen in de oudheid* (Haarlem 1976; vert. van *The Olympic Games: the first thousand years*) geven het beste Nederlandstalige overzicht van de oude Olympische Spelen.

In 1996 verscheen de bundel *De lokroep van Olympia*. Uit de geschiedenis van de Spelen (Utrecht), onder redactie van Heleen Sancisi-Weerdenburg en Thomas van Maaren, met korte bijdragen over de oude en het begin van de moderne Spelen. Veel van wat aan de orde is gekomen wordt daarin uitvoeriger behandeld.

onbereikbaar. Toch was van meet af aan duidelijk dat de Spelen anders zouden zijn.

Van alle uitslagen zijn tijden geregistreerd en records genoteerd: uit de Oudheid hebben we, op een paar uitzonderingen na, geen gegevens over lengte of snelheid van de prestatie (en dat niet alleen omdat er nog geen chronometers waren). Winnen betekende de directe tegenstander verslaan. Het *citius, altius, fortius* was in de oudheid niet aan de orde. Ook de zo echt Grieks lijkende 'marathon' kon op geen enkel voorbeeld uit de oudheid bogen: de fameuze race na afloop van de slag bij Marathon in 490 is niet meer dan een legende. Teamwedstrijden (zoals bij het turnen) en een internationaal

deelnemersgezelschap kwamen in het oude Griekenland evenmin voor.

Hebben de moderne Spelen, behalve een paar atletieknnummers, dan niets meer gemeen met het voorbeeld uit de Oudheid? Is alleen de verpakking quasi-antiek?

Toch niet helemaal. Wezenlijk bestanddeel van de Griekse sportbeoefening was de aandacht voor lichaamscultuur. Het plezier dat het kijken naar de goed getrainde lijven bood, blijkt duidelijk uit de aandacht die Griekse vazenschilders aan dit thema besteedden. In de negentiende eeuw was de banvloek die het Christendom over lichaamscultuur had uitgesproken, grotendeels uitgewerkt geraakt. Waardering voor lichaamsbeoefening kon gebruik maken van de herinnering aan de Griekse sport.

Sport als belangrijk onderdeel van de Griekse en van de Europese (en nu ook de mondiale) cultuur is wat oude en moderne Spelen gemeenschappelijk hebben. Dat is de reden waarom de Olympische formule honderd jaar na het initiatief van de Franse baron nog steeds een succesformule is.

Aan het einde van de negentiende eeuw had het geloof in de antieke traditie nog grote kracht. Dat bleek ook in het geval van de Olympische Spelen. Een goed idee werd een beter idee en raakte gemakkelijker geaccepteerd doordat het leek terug te gaan op de eerbiedwaardige klassieke erfenis. In de loop van honderd jaar werden er allerlei nieuwe 'oud-aandoende' elementen toegevoegd: de Olympische vlam bijvoorbeeld, voor het eerst in 1928 in Amsterdam ontstoken, en in 1936 voor het eerst uit het (opgegraven) Olympia naar Berlijn gehaald.

De Olympische Spelen 'van de nieuwe tijd' zijn vooral dat: modern. De band met de antieke Spelen is niet veel meer dan een gedachte, maar het is nog steeds, kennelijk, een aantrekkelijke gedachte.

Het Panathenaïsche stadion in Athene.